

EL TEMPS

Un gran crític i editor que podia haver escrit més

Josep Maria Castellet, escriptor, editor i crític literari, biga mestra en l'agitació del món cultural contra les ombres del franquisme, va morir la passada setmana a l'edat de 87 anys. La seua va ser una trajectòria densa i fructífera amb l'única frustració de no haver pogut dedicar més temps a l'escriptura. Repassem el seu periple vital i professional a través de diversos testimonis i d'un grapat de les seues reflexions.

Dijous 9 de gener, a les primeres hores de la tarda, comença a difondre's una notícia d'autèntic impacte en el món de la cultura catalana i estatal: Josep Maria Castellet Díaz de Cossío, nascut a Barcelona l'any 1926, és mort. El seu fràgil estat de salut, agreujat des de l'agost, l'ha portat dies arrere a l'hospital. Alguns dels seus amics tracten de localitzar-lo a casa: desconeixen que el seu estat ha empitjorat i està hospitalitzat. Fins el fatal desenllaç. Grup 62, el conglomerat editorial que presidia i que havia estat sa casa durant tants anys, des de la seua incorporació a Edicions 62 com a director literari, el 1964, és una de les primeres entitats a manifestar públicament el seu condol amb una nota on s'expressa el dolor per la pèrdua i l'admiració "cap a l'obra literària d'una personalitat decisiva en la vida cultural catalana i espanyola de la segona meitat del segle XX". L'adjectiu s'adiu al cas.

La resta de la jornada i els dies posteriors, entitats cíviques, culturals i po-

lítiques, i nombroses personalitats, se sumen al dol. La seua particular i elegant efigie, de gegant que observa la vida des de dalt, sobre una mena de distingit cadafal, les fotografies sèpia i blanc i negre dels anys cinquanta i seixanta, amb símbols d'una època com ara Joan Fuster, Carlos Barral, Gabriel García Márquez o Jaime Gil de Biedma, entre molts d'altres, o les imatges més recents, amb la característica barba capità Ahab, icona perdurable com poques, envaeixen els mitjans escrits i digitals ocupant el generós espai mediàtic que acompanya les grans pèrdues, la desaparició de figures inequívocament centrals.

Els balanços i les informacions d'urgència parlen de la seua trajectòria en 62, del seu paper com a editor, de la tasca de modernització i internacionalització de la literatura catalana. Recordaran que fou el primer president de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana o el degà de la Institució de les Lletres Catalanes. Medalla d'Or de la Generalitat, Premi Nacional de la Cultura a la trajectòria artística i professional el 2009 i Premio Nacional de las Letras Españolas, un any després. Distincions a les quals cal sumar el premi Josep Pla de prosa, el Gaziel de periodisme, el Joanot Martorell de narrativa o el premi de la Crítica Serra d'Or, que guanyà en un parell d'ocasions. Pinzellades urgents que no poden oblidar la seua abundosa bibliografia, amb referències tan bàsiques i conegudes com les antologies realitzades en col·laboració amb Joaquim Molas, *Poesia catalana del segle XX* (1963) o *Antologia general de la poesia catalana* (1979), ambdues a Edicions 62. Manuals, cal remarcar-ho, que han passat per les mans de milers d'estudiants d'un bon grapat de generacions. Una tasca crítica que s'enceta amb *Notas sobre literatura española contemporánea* (Laye, 1955) o la seminal *La hora del lector* (Seix Barral, 1962) –volums de gran impacte en l'època– i que es perllonga amb importants estudis sobre Salvador Espriu i Josep Pla o llibres de la importància de *Nueve novísimos poetas españoles* (Barral, 1970), que posa el focus sobre els qui ell considera els poetes renovadors del discurs poètic als anys setanta, amb noms que ara semblen obvis però en aquell moment eren desconeguts com Ana Maria Moix, Leopoldo María Panero, Félix de Azúa, Manuel Vázquez Montalbán o Pere Gimferrer.

EL TEMPS

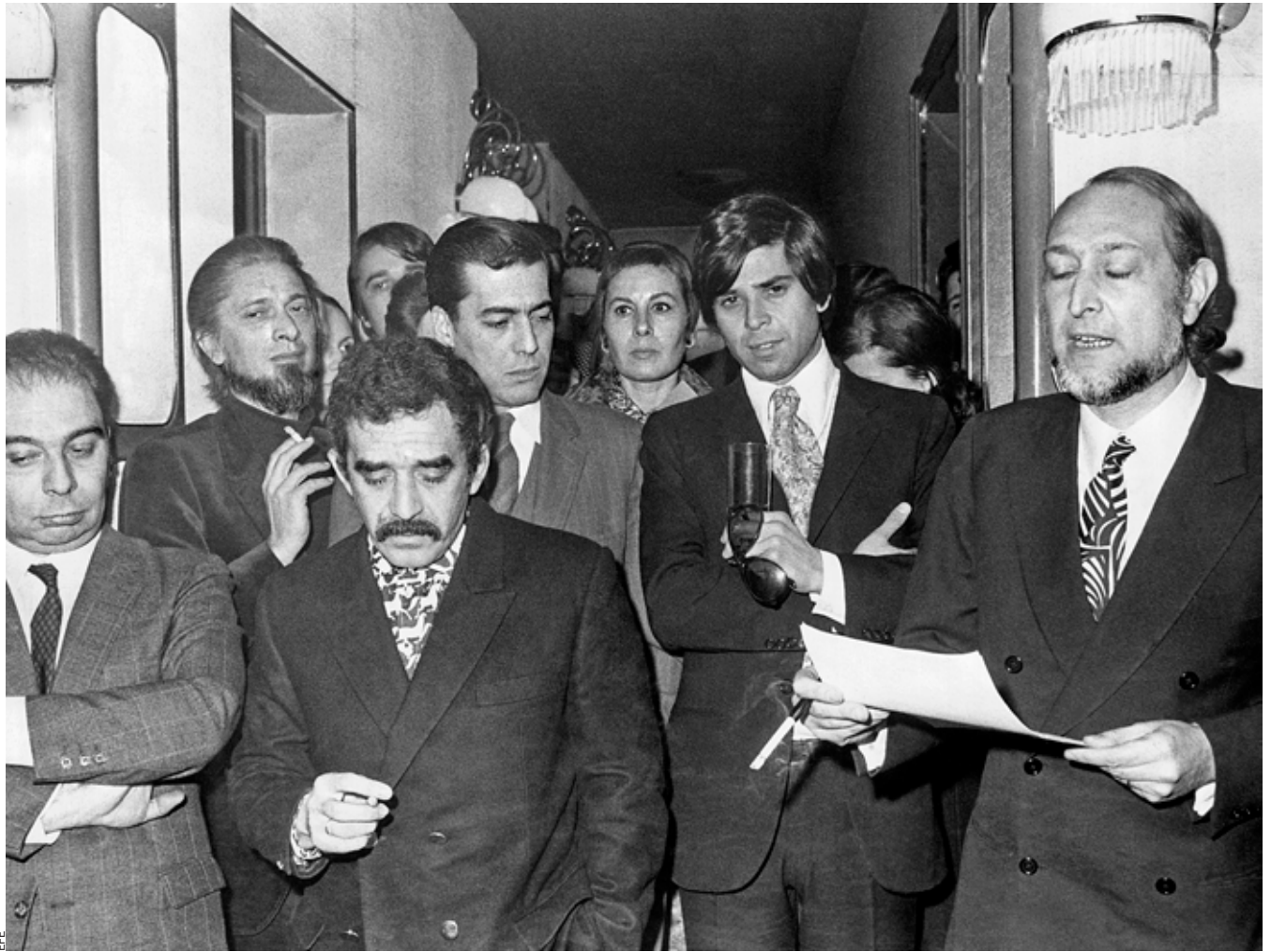
Una fotografia icònica: Jaime Gil de Biedma, José Agustín Goytisolo, Carlos Barral i Josep Maria Castellet.

Costa ressaltar part de la seua obra sense que la selecció grinyole: en unes declaracions a Vilaweb, Xavier Folch, fundador d'Empúries i successor de Castellet en la direcció artística d'Edicions 62, ressaltava dos llibres seus no citats abans, *Els escenaris de la memòria* (Edicions 62, 1988) i *Seductores, ilustrados y visionarios* (Anagrama, 2010), on parla dels seus amics morts bastint, de pas, “una certa autobiografia molt valuosa”. Una obra que es tanca, fent un salt en el temps, amb *Memòries confidencials d'un editor. Tres escriptors amics* (Edicions 62, 2012), que és alhora llibre pòstum i de memòries, sobre el qual tornarem més tard.

Aquest gegant de la cultura, sense gentilicis, va nàixer en una família burgesa

i conservadora amb les arrels repartides entre Catalunya, Mèxic (la mare) i Cantàbria. Els seus primers estudis són al País Basc, a Sant Sebastià i Bilbao. En acabar la Guerra Civil, que la família passa a Anglaterra fugint del conflicte [“mon pare tenia horror a la guerra i als republicans”, diria en una entrevista en *La Vanguardia*], un Castellet encara adolescent s'incorpora a l'Institut Balmes de Barcelona, on forja la seua vocació literària en les classes de Guillermo Díaz Plaja. Una tuberculosi a 23 anys, i la corresponent convalescència en el sanatori del Puig d'Olena, on devora quantitats ingents de llibres, acaben de segellar el seu pacte amb la literatura.

Estudia filosofia i lletres i pren contacte amb l'àmbit cultural falangista i

Jurat del premi Biblioteca breve, a Barcelona, amb Gabriel García Márquez i Mario Vargas Llosa, entre d'altres.

amb personatges com Manuel Sacristán, que evolucionaria del falangisme fins al comunisme. Castellet també evolucionaria des d'un estadi inicial "d'empanada mental". Dels anys quaranta són els seus primers assajos en la revista *Estilo*. Als inicis de la dècada posterior, encara molt jove, enceta la seua tasca de difusió literària a la revista *Laye*, una publicació falangista en origen que esdevé la plataforma de Gabriel i Joan Ferrater, Alfonso Costafreda, Carlos Barral o Jaime Gil de Biedma. Un nucli que forjarà relacions personals i literàries ben sòlides i perdurables, regades amb molt d'alcohol i amb el germen de pulsions autodestructives que, en el cas de Castellet, passen de llarg. "Jo he begut bastant, però una mica menys. En certa forma, m'he mantingut al marge; deu formar part de la meua mentalitat de crític literari. Alguns m'acusaven de no mullar-me massa. Segurament jo vaig ser més fred i més antipàtic", diria en una entrevista a *La*

Vanguardia, poc abans de fer 75 anys. Als inicis de la dècada dels cinquanta publica els seus primers llibres de crítica literària, *Notas sobre literatura española contemporánea* i *La hora del lector*. Aquells anys, Castellet està imbuït de les teories literàries d'inspiració marxista de Luckács o Jean-Paul Sartre (poc abans, el 1948, es publicava *Qu'est-ce que la littérature?*) sobre la defensa d'un realisme crític i la tasca de l'intel·lectual (i per tant, de l'escriptor), com un agitador de consciències. Una visió no exempta de llargs i difícils debats i que, com a cas paradigmàtic, el du a bandejar Alfonso Costafreda de l'antologia *Veinte años de poesía española* (Seix Barral, 1970). No serà una posició monolítica ni inamovible. "En el seu perfil com a crític hi ha diversos Castellet, practica una mena d'ètica de la infidelitat", apunta per a EL TEMPS l'escriptor Àlex Broch, director literari adjunt d'Edicions 62 entre 1998 i 1995. Broch descobreix el crític i editor a

finals dels anys seixanta, quan estudiava filologia. "En un primer estadi, Castellet és sartrià perquè va descobrir Sartre quan el necessitava. S'ha de tenir en compte que la idea de l'escriptor *engagé*, compromès amb la realitat, brolla paral·lela a la dictadura franquista. Després canviarà de proposta metodològica. Ell fa una aposta molt gran pel realisme crític i després evolucionarà en veure els límits de la proposta", explica Broch. Això passa quan s'enfronta a l'estudi de dos monstres de la literatura catalana com Salvador Espriu i Josep Pla. "El món que hi ha darrere del poeta, la seua espiritualitat, l'obliga a fer un canvi metodològic. L'any 1963, Mary McCarthy [escriptora nord-americana que Castellet analitza en *Els escenaris de la memòria*] ja li parla de la crisi del realisme tal com ell l'entenia", rebla Broch.

Fet i fet, al marge de metodologies, hi ha la tasca ingent de valoritzar una literatura, d'estudiar les obres i els au-

tors, de reclamar l'espai de normalitat per a la cultura catalana, el seu lloc en la tradició europea. En aquest sentit, són cabdals les seues col·laboracions amb el filòleg Joaquim Molas. “Cadascú triava uns llibres i uns poetes, fèiem la feina i després discutíem fins a arribar a uns resultats finals. Era una tasca difícil però ens en vam sortir perquè ho parlàvem molt”, relata Molas per a EL TEMPS. “Fèiem el que pensàvem que s’havia de fer i érem conscients de la importància. Intentàvem tornar a posar la cultura catalana en el circuit internacional més modern i recuperar un passat que havia quedat trinxat el 1936. És un moment de canvi per a la nostra cultura, d’una situació depressiva a una altra d’expansiva”, destaca l'erudit.

Tot i ser important la seua tasca crítica, la dimensió intel·lectual de Castellet no es pot entendre sense el seu vessant d'editor, tasca en la qual s'inicia el 1955, quan entra com a lector a l'editorial Seix Barral, on coincideix amb un altre personatge crucial, Carlos Barral. “[L’ofici de director literari] el vaig aprendre al costat de Carlos Barral, a Seix Barral, editorial de la qual vaig ser lector i on vaig tenir un paper més o menys influent. Quan en Barral va crear el Prix Formentor i el premi Internationale de Littérature, vaig entrar en contacte amb un grup d'editorials internacionals molt selectes, vaig conèixer editors, directors literaris i autors que participaven en els jurats dels premis. Realment, el meu aprenentatge el vaig fer allí”, contava Castellet a Montserrat Serra en una entrevista publicada per aquest setmanari el 1996.

A principi dels seixanta treballa com a gerent de l'editorial jurídica Praxis, una tasca nutrícia que no ompli les seues amplituds intel·lectuals. Max Cahner, que el 1962 havia cofundat amb Ramon Bastardas Edicions 62, amb *Nosaltres els valencians* de Joan Fuster com a primera referència del seu catàleg, proposa a Castellet la direcció literària de l'editorial. És l'any 1964. “Era una època impossible. La idea, una mica visionària i agosarada, de fer l'editorial, va topar amb la censura, la manca de recursos i tot el que vulguis... Però aquesta ambició no va fracassar. I avui tenim una editorial normalitzada, consolidada, amb vocació universal i un catàleg considerable”, deia a Montserrat Serra en l'entrevista referida adés. “Es tractava de desprovin-

Castellet amb Joan Fuster, de qui va ser editor de moltes de les seues obres.

cianitzar l'edició en català, que és el que volia el franquisme”, resumiria Castellet en un altre moment. O, en paraules de Molas, “hi havia l'objectiu de fer una editorial oberta al món i contribuir a la recuperació del nostre patrimoni literari. Jo em vaig encarregar d'això darrer i Castellet va fer una tasca molt positiva d'ubicar la cultura catalana en el circuit internacional, als nous corrents de la literatura universal”. “Aquesta era una idea que estava candent als anys 36 o 38, moment on la cultura catalana està perfectament situada en el circuit internacional”, diu Molas. I apunta el fet que autors com Virginia Wolf o Ernest Hemingway ja tenen en aquells anys edicions en català. “Són esforços perquè el públic català estiga en l'ona del que es llegeix a Londres o París. Els seixanta són anys de gran expansió, no sols pel que fa a producció, sinó també de consum de literatura. I més novel·la que llibres de pensament”, recorda Molas.

No és un camí fàcil, en tot cas. Als anys seixanta i setanta, autors catalans com Montserrat Roig, Manuel de Pedrolo o Salvador Espriu funcionen bé

Castellet sentia que tenia un compromís amb Edicions 62 i amb la lluita contra el franquisme

quant a vendes, però en l'entrevista amb Serra Castellet reconeix que els primers llibres de la col·lecció “El Balanci”, amb autors estrangers de la dimensió d'Italo Calvino, Marguerite Duras o William Faulkner, “tingueren un fracàs bastant notable”. “Durant el franquisme, la gent identificava bastant la literatura amb els autors catalans i no amb els autors traduïts, i això va dur a la provincianització de la cultura catalana. I és contra això que vam lluitar”, contava Castellet. Després, hi ha la crisi de l'any 1969, que afecta Edicions 62 i que Molas atribueix a un problema de finançament. “Hi ha una crisi general del món editorial per problemes de finançament. Es demanaven crèdits per a llançar obres que no sortien bé i això feia créixer la pilota. És un cúmul de factors que es fan entrar en crisi el model editorial dels anys seixanta”, rebla Molas. Castellet, en tot cas, ho va atribuir a l'ambiciosa aventura de la *Gran Enciclopèdia Catalana*, un tema que “econòmicament no està ben plantejat”.

El crític i editor podia haver aprofitat la conjuntura adversa per canviar el rumb personal, perquè té ofertes per a fer un lectorat a la Universitat de Buffalo o per a dirigir una col·lecció de literatura hispanoamericana en una editorial espanyola. No ho fa. “Perquè em vaig sentir molt compromès amb l'editorial. A més, en aquella època jo també estava molt compromès en la lluita antifranquista. Em va semblar que podia ser una deserció i, aquesta deserció, no estava disposat a fer-la encara que em sentís perjudicat

“Castellet era un personatge magnètic”

L'especialista en art José Francisco Yvars va ser un dels amics personals de Josep Maria Castellet. Amb ell parlem de la persona indestruable del personatge.

TINA BAGUÉ

“Ens coneixíem des de fa 59 anys. Ha estat per a mi el germà gran que no he tingut, manteníem una relació molt estreta. Amb ell desapareix una part ben important de la meua vida”. D'aquesta forma comença la conversa al voltant de Josep Maria Castellet amb José Francisco Yvars, crític i historiador de l'art, antic director de l'Institut Valencià d'Art Modern (IVAM). Ambdós es conegueren “a mitjan anys cinquanta, en una història madrilenya de col·legis majors. Ja destacava, aleshores”. Allà va nàixer una amistat que es perllongaria al llarg del temps i que també els va fer coincidir a Edicions 62, on Yvars arriba com a lector, en l'època de Max Cahner. Després, “vaig portar durant molts anys l'edició d'assaig en castellà”. Connexió personal, que s'amplia a Joan Fuster, a qui Yvars presenta les obres completes a Barcelona. “Els tres teníem una relació molt intensa, amb molta complicitat. Castellet deia: ‘Fuster, tu i jo no serem mai alcohòlics anònims perquè ens coneix tothom’”, rememora.

Continuant amb Castellet, el crític d'art assegura que és “molt difícil desvincular el personatge de la persona. Ha estat un personatge magnètic, provocador, molt astut per navegar en la pre-transició i la transició. Va tindre la fortuna de posseir un físic magnètic i agradable i un nas egipci. Això el feia un personatge fascinant. Era elegant i bon oient, sempre disposat a fer una intervenció positiva en les coses. Semblava que el més important del món era el que estava dient l'altre. Desdramatitzava situacions realment tenses i era un home d'una urbanitat d'un altre temps”. A través de la relació amb Yvars i Fuster, Castellet té contacte amb la intel·lectualitat valenciana i progressista de l'època, Vicent Ventura i Andreu Alfaro, entre d'altres. En aquelles reunions, moltes vegades a casa d'Yvars, “hi havia discrepància, bel·ligerància, però també agudeses. I Castellet tenia sempre aquell vessant educat. Molt poc província, era un home amb una mirada més enllà de les misèries quotidianes. No era un apòstol, ni un apologeta, ni un militant”, conclou.

econòmicament i intel·lectual (...) En una situació de normalitat segurament que les hauria acceptades, aquestes ofertes”, confessava a Montserrat Serra.

I com era Castellet en la seua tasca editorial? A *Memòries confidencials d'un editor*, ell mateix feia una extraordinària (i literària) síntesi de les qualitats d'un director literari fent ús dels sentits: l'ull, “no sols per llegir els originals, també i sobretot per copsar la mirada furtiva dels autors candidats”; el nas, perquè “com un perdiguer, un director literari ha de flairar constantment (...) sobretot l'aire del temps, el de l'època històrica i les seves implicacions culturals”; l'oïda, “perquè cal escoltar tot el que es diu referent a l'ofici (...) a les malvolences dels competidors o a les dels agents literaris”; la mà, finalment, “ha de ser una mà esquerra i sensual: esquerra, per tal de saber manipular les complexitats del món literari, i sensual, per tal de saber acariciar i tocar els manuscrits”. Tot això i un bon cervell per a processar la informació: “Les radiografies dels cervells dels directors literaris més competents tendeixen a assemblar-se a una esponja de mar, és a dir, una esponja de veritat (...) una característica indefugible de l'ofici és l'esponjositat”.

Respecte dels autors, Castellet defensava la no-intervenció: “Jo crec que l'editor ha de ser un oient pacient, no ha d'intervenir massa, ha de fer-ho en el moment oportú, quan t'adones que l'altre va una mica despistat. Però dir-li a l'autor que als lectors els podria agradar això més que allò, crec que no ha de fer-ho mai un editor”, assegurava fa dos anys al periodista d'*El País* Juan Cruz.

Les persones que treballaven amb Castellet ratifiquen aquesta filosofia. I n'hi afegixen unes altres, com ara la capacitat de delegar. “Ell tenia la visió global i després delegava molt. Però també portava personalment algunes coses, com ara la col·lecció ‘El Balanci’”, recorda Molas. Àlex Broch, per la seua part, explica que Castellet “s'ocupava de les grans obres i jo de la literatura normal. Era molt respectuós amb els autors però hi havia alguns amb els quals tenia molta proximitat, com ara Montserrat Roig”.

L'any 1966 Castellet es va jubilar per ocupar un càrrec com a conseller d'Edicions 62. I l'any 2000 fou nomenat president del consell d'administració de

Memòria urgent de Josep M. Castellet

Josep Pera

Escriptor

Grup 62, el conglomerat de diferents editorials amb vora 5.000 títols en el seu catàleg. L'actual editora de 62, Pilar Beltran, recorda d'aquesta darrera etapa que Castellet "venia molt al despatx. Sempre amb el mateix caràcter afable, amable i curiós. Preguntava, contrastava opinions. I li consultàvem coses que no teníem clares. Era un assessor i un consultor perfecte. I ell en gaudia. Per a mi és un mestre", diu amb un punt de commoció.

Altrament, amb una trajectòria tan llarga com a editor, de què podia estar especialment satisfet? "Hi ha havia, és clar, moltes obres de les quals se sentia satisfet, però alguna vegada va dir amb orgull que l'havia fet molt feliç ser el primer que va publicar a Espanya Italo Calvino", anota Beltran.

Castellet agitador. Hi ha, finalment, el Castellet agitador i, en relació amb això, l'escriptor relativament frustrat. Com a martell de la dictadura, col·labora amb comunistes com ara García Hortelano, té un paper important en el clandestí Congrés de Cultura Catalana, del 1964, o participa del tancament d'intel·lectuals al monestir de Montserrat, el 1970. La lectura retrospectiva que en fa l'interessat, d'aquelles lluites, té un punt d'agror i reanca. En algun moment parla de "desencant" i "pessimisme". "Crec que les futures generacions es trobaran amb els mateixos problemes [que hi havia durant la dictadura], revestits d'una altra manera", assegura. Fins i tot pensa que, per a la posteritat, "quedaré com l'home que podia haver escrit més. La nostra generació dilapidarem tantes hores i energies en agitació político-intel·lectual en la clandestinitat... Hauríem estat més útils a la nostra col·lectivitat dedicant aquell temps a la nostra activitat creativa". I al periodista Juan Cruz li confessa: "Tinc el convenciment i la vanitat que si no hagués passat 40 anys en el franquisme no hauria estat premi Nobel, però sí una personalitat important en el món de la cultura europea; en l'espanyola per descomptat. I no ho he estat. Vaig perdre el temps per culpa de Franco".

En la recta final, amb els amics i la seua esposa morts, sense fills ("perquè no he volgut tenir-los"), hi ha desencís en les seues manifestacions públiques. I, com sempre, la literatura com a refugi.

Xavier Aliaga

Va ser l'any 68, tan mític i tan màgic, que vaig veure per primera vegada Josep M. Castellet. O així ho recorde, ara, que em pose precipitadament a fer aquest recordatori dut per la urgència. Perquè ha estat la notícia de la seua mort la que em porta a escriure sobre ell. I això fa que la memòria se'm fragmente a causa de la perplexitat; perquè la seua ha estat una mort no gens anunciada.

Va ser en la inauguració de la llibreria 3i4, on es presentava el primer volum de l'*Obra Completa* de Joan Fuster, on el vaig veure per primera volta, repetesc. Ell i Fuster destacaven entre els que omplíem la llibreria, no sols per la seua alçada, sinó perquè eren els dos crítics literaris més heterodoxos, i moderns, d'aquell moment. Jo havia llegit alguna cosa seua, poca encara, i els mirava i escoltava des del racó mig amagat on hi havia els volums de poesia. No era habitual, sinó totalment excepcional, un acte literari així a València. I escoltar aquells escriptors era com un anunci dels desitjos i dels somnis de futur d'una generació com la meua, que teníem més o menys vint anys, com cantava Joan Manuel Serrat. Tot era possible d'imaginar, de somiar, de voler...

J.M. Castellet era tingut aleshores com el crític renovador de la poesia espanyola i catalana; però, a més, era l'editor responsable d'Ed. 62, l'editorial de referència de la moderna literatura catalana. Per a molts ell era l'home pont, capaç de propiciar diàlegs fructífers entre ambdues cultures. Per tot això, i per la seua figura, Castellet era un personatge totèmic per a mi, aleshores un estudiantet valencià de vint anys

amb somnis de poeta. Poc temps després, el crític deixava de banda les teories realistes i es convertia en el promotor d'una altra nova o novíssima tendència poètica, la que s'iniciava amb *Nueve novísimos* el 1970.

Castellet era, vist des de València, com un guru de la modernitat literària hispànica, i també de l'europea, que ens arribava de Barcelona –la nostra capital de la modernitat–, tant en català com en espanyol. Estic parlant dels anys setanta, i quan dic "guru" m'estic referint a algú venerable i distant, atractiu intel·lectualment, que provocava respecte i admiració. Jo, aleshores, no podia imaginar que acabaria tenint un tracte literari pròxim amb ell, però potser sí que somiava de tenir-lo un dia d'editor. Un somni que es faria real poc anys després. Perquè ell seria durant molts anys el meu editor, com també seria el meu "president" en l'AELC (Associació d'escriptors en Llengua Catalana).

És d'aquests anys en l'AELC que guardo els millors records, viscuts en reunions, àpats i converses memorables. I gràcies a ell vaig conèixer, també, els millors restaurants de Barcelona. Va ser aleshores que ens vam tractar sovint i que coneguérem personalment. Cal dir que Castellet sentia un interès personal i literari pel que es feia literàriament a València. De fet, el 1959 ja havia baixat a Gandia, com a jurat dels premis Ausiàs March, un viatge que ell solia recordar amb gust i humor, contant anècdotes de Salvador Espriu, Dàmaso Alonso o Joan Fuster. En aquelles xarrades brillants i divertides, vaig aprendre molt del món literari i editorial català; i recorde com, a mesura que el tabac, el cafè i l'alcohol ens impregnaven, les idees volaven més lliures, les aspiracions futuribles creixien i sovint ens acabàvem joiosament embolicant en